

باغچه بان اطفال

مریم شریف پور
کارشناس علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان

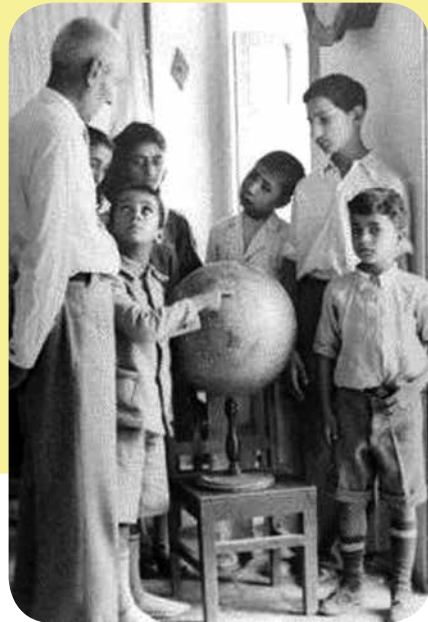
اشاره

امروزه یکی از مسائل مهم آموزش و پرورش، آموزش کودکان با روش‌های نوین تدریس و جایگزین کردن روش‌های جدید با روش‌های قدیمی است. جبار باغچه بان، نخستین پدیدآورنده باغچه اطفال در ایران، به عنوان آموزگاری بدیعه پرداز که به خوبی روش‌های نوینی را وارد نظام آموزشی کشور کرد، می‌تواند الگوی مناسبی برای پروراندن قوه خلاقیت در آموزگاران و هدایتگر راه مهربانی باشد. در این مقاله تلاش شده است روش‌های تربیتی این آموزگار بزرگ معرفی و راهکارهای مفیدی برای آیندگان عرصه معلمی عرضه شود.

کلیدواژه‌ها: باغچه بان، شیوه‌های تربیتی و آموزشی کودکان، شیوه‌های نوین تدریس، ابداعات آموزشی

مقدمه

جبار عسگرزاده روشنگر تاریکی‌های زندگی کودکان ایران و پایه گذار آموزش و پرورش پیش از دبستان و از پیشگامان عرصه ادبیات کودک بود. در سال‌های قحطی زده و شیوع حصبه، قانقاریا و کچلی، نه تنها با روش‌هایی بسیار نو و بدیع به آموزش شاگردانش پرداخت، بلکه تمام تلاش خود را برای سلامتی آنان و فراهم کردن امکانات آموزشی لازم به کار گرفت. جبار عسگرزاده که بعدها خود را باغچه بان نامید، یگانه معلمی است که با معجزه‌های آموزشی‌اش نام خود را در دنیای کودکان جاودانه ساخت. شایسته است همه معلمان با آگاهی از نحوه کار این مربی بزرگ، در تلاطم روش‌های آموزشی بسیار موفق ایشان کوشا باشند.

زندگی

جبار در سال ۱۲۶۴ در ایروان به دنیا آمد. در جوانی مدتی در خانه‌ها به کودکان درس می‌داد. بعد خبرنگار روزنامه قفقاز و مجله فکاهی ملانصرالدین شد (باغچه‌بان و میربابایی، ۱۳۸۹: ۳۵ تا ۴۲). در میانه جنگ مسلمانان و ارمنه دستگیر شد. بر اثر حصبه پاهایش سیاه شدند و قانقار یا گرفت. او را نزد طبیعی بردند.

طیب وقتی فهمید او در گذشته معلم بوده است، بسیار خوشحال شد، زیرا معلمان در آن روزگار فراری شده بودند. به جبار کمک کرد دبستانی افتتاح کند. چهار فرزند طیب اولین شاگردان جبار بودند و همسرش هم کار تدریس دختران را آغاز کرد. روز اولی که وارد کلاس درس شد، بوی تعفن و تهوع‌آوری به مشامش خورد و منظره سرهای کچل واقعا او را آزرده‌خاطر کرد. از بقیه کمک مالی گرفت، برای بچه‌ها صابون خرید و با دستور استفاده برای خانواده‌ها فرستاد. در مدرسه هم برای معاینه دانش‌آموزان دکتر آورد. مدیر مدرسه به سایر معلمان سفارش کرده بود از روش‌های او استفاده کنند. با نامه‌نگاری‌های فراوان توانست برای بچه‌ها لباس‌های هم‌شکل تهیه کند. سیل نامه‌های تقدیر از او آن قدر زیاد شد که رئیس فرهنگ تبریز خواستار دیدار او و انتقالش به تبریز شد. روزی رئیس اداره فرهنگ با چند نفر

سرزده وارد کلاس او شدند و از بچه‌ها درخصوص فارسی، جغرافی و حساب سوالاتی کردند. چنان از پاسخ‌های درست آن‌ها خرسند شدند که دستور دادند هزینه خرید وسایل کمک آموزشی را که جبار از پول خود تهیه کرده بود، به او بدهند. هدیه‌ای تشویقی هم برای جبار در نظر گرفتند.

جبار برای اولین بار در مدرسه برنامه ورزشی برگزار کرد. با طبل و دهل با دانش‌آموزان به گردش می‌رفتند و مسابقه دو برگزار می‌کردند (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۵۴ تا ۷۲). با الهام از دیدگاه فروبل که نخستین کودکستان را با نام «باغچه» در آلمان پایه گذاشت، در سال ۱۳۰۳، پس از بازدید از کودکستان ارمنیان تبریز و با تشویق مدیر کل فرهنگ آذربایجان، نخستین کودکستان ایرانی را باز کرد و نام آن را «باغچه اطفال» گذاشت. برای خود نیز نام خانوادگی «باغچه‌بان» را برگزید (ابراهیمی، ۱۳۸۶ الف: ۴۲).

در آن زمان، کارهای دستی، بازی، نمایشنامه، سرود، شعر و قصه رایج نبود و جبار باغچه‌بان با قلم خود آن‌ها را تهیه می‌کرد. ماسک و دکوراسیون نمایش را خودش آماده می‌کرد و همسرش لباس‌های مخصوص برای نمایش می‌دوخت. روی آهنگ‌های آسان و مناسب شعر می‌گذاشت و برای کودکان سرودهای کودکانه می‌ساخت. همسر جبار و پسرشان ثمین، با ضربه‌های تار، نمایش موزیکال را هم پی‌ریزی کردند. ابتکارات او در آن روزگار و حتی در زمان حاضر بی‌سابقه است. در آذربایجان که کودکان دوزبانه بودند، برای آموزش فارسی، کتاب «الفبای آسان» را تألیف کرد و برای معلمان راهنما نوشت (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۶۰ تا ۷۲).

زمانی که اعلانی برای آموزش خواندن و نوشتن کر و لال‌ها پخش کرد، با شرایط بخرنجی روبه‌رو شد که خود آن را این‌گونه توصیف می‌کند: «شاید تصور شود که بر اثر آن اعلان، که در آن زمان شبیه به دعوت پیغمبری بود، دوستان با دسته گل به تبریک من آمدند و با شور و شغف برای فهمیدن چگونگی نقشه و روش تعلیم من دورم را گرفتند! ولی این‌طور نشد، هر چند عده‌ای مرا تکذیب و تمسخر کردند و عده‌ای مرا شاید خواندند» (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۹۶). در زمان برگزاری امتحان جشنی گرفته شد. جا برای سوزن انداختن نبود. سه کودک کر و لال برای مردم درس خواندند و روی تخته سیاه دیکته نوشتند. پس از آن تقدیر و تمجیدها آغاز شد (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۱۰۲). روش نام‌نویسی در مدرسه‌اش هم ابتکاری به این شکل بود که باید پرسشنامه‌های حاوی سوالاتی درباره تعداد فرزندان خانواده و اخلاق و روحیات و شغل و سلامت کسانی که اطراف کودک بودند، پر می‌شد. باغچه‌بان در سال ۱۳۴۵ دنیا را با تمام فراز و فرودهایش بدرود گفت (باغچه‌بان و میربابایی، ۱۳۸۹: ۴۹-۱۲۰).

ابتکارات و اختراعات

ابداع روشی جدید برای آموزش الفبا؛ پایه‌گذاری ادبیات نمایشی کودکان؛ آغاز تعلیم به کودکان کر و لال؛ الفبای گویای باغچه‌بان؛ پایه‌گذاری آموزش ناشنوایان در ایران؛ روش شفاهی در تعلیم ناشنوایان، آموزش روش حساب ذهنی به ناشنوایان، گاهنجار (گاه‌نما)، وسیله‌ای برای نشان دادن پستی‌ها و بلندی‌های اقیانوس‌ها روی نقشه؛ اختراع تلفن گنگ یا گوشی استخوانی، وسیله‌ای که کر و لال‌ها با گرفتن میله آن به دندان می‌توانند از طریق استخوان فک ارتعاشات صوتی را دریابند و با آن بشنوند. این دستگاه در سال ۱۳۱۲ به ثبت رسید.

آثار و کتاب‌ها

تأسیس اولین کودکستان در شیراز؛ تألیف اولین نمایشنامه ویژه کودکان در ایران؛ برنامه کار آموزگار؛ الفبای آسان؛ الفبای دستی مخصوص ناشنوایان؛ زندگی کودکان؛ دستور تعلیم الفبا؛ علم آموزش برای دانشسراها؛ الفبای خودآموز برای سالمندان؛ الفبا؛ اسرار تعلیم و تربیت یا اصول تعلیم الفبا؛ الفبای گویا؛ برنامه یک ساله؛ کتاب اول ابتدایی؛ حساب؛ آدمی اصیل و مقیاس واحد آدمی؛ روش آموزش کر و لال‌ها؛ زندگی‌نامه باغچه‌بان به قلم خودش (محمدی، ۱۳۸۰: ۴۳).

باغچه‌بان اولین کسی بود که برای آموزش از تخته سیاه و گچی که خود ساخته بود استفاده کرد (نوری، ۱۳۹۵: ۴). همچنین، اولین کسی بود که برای آموزش روزهای هفته و واژه‌های دیروزه، امروز، سال و روز به کودکان ناشنوا انواع تقویم گردان را درست کرد (باغچه‌بان، ۱۳۵۵: ۱۰۵). مجله زبان با همان زبان آموزگار باغچه‌بان، مجله‌ای آموزشی اجتماعی بود. او معتقد بود تا فرهنگ یک کشور اصلاح نشود، امور کشور اصلاح نخواهد شد و این مهم فقط از عده معلمان بر می‌آید و بس (ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۹۵). باغچه‌بان در این مجله روش تعلیم الفبای خود را به کار می‌برد و از علمی بودن آن اطمینان یافته بود. او این روش را به عنوان روش جدید در اختیار کودکان ناشنوا گذاشت (محمدی، ۱۳۸۰: ۲۱).

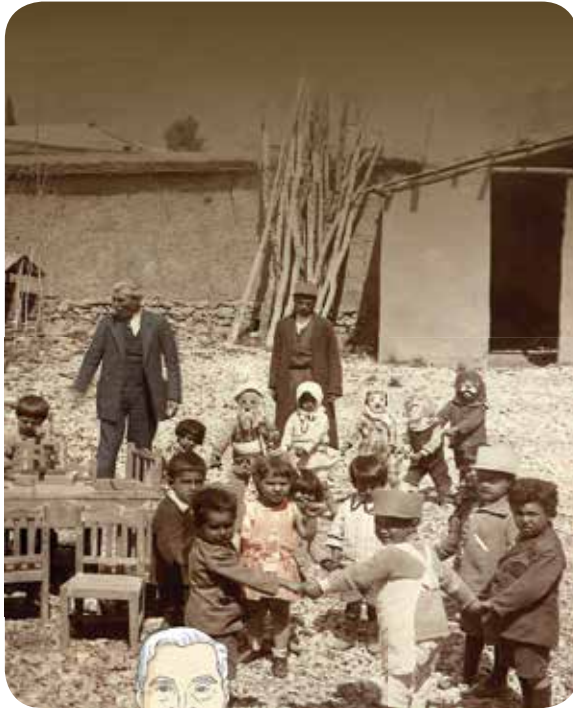
دیدگاه‌های آموزشی

دیدگاه‌ها و نظرات آموزشی باغچه‌بان در آموزش کودکان را می‌توان در کتاب‌های او، به خصوص کتاب‌های روش آموزش کر و لال‌ها، برنامه کار یک‌ساله آموزگار در کلاس اول، اسرار تعلیم و تربیت، و کتاب حساب یافت. باغچه‌بان بر این عقیده بود که با استفاده از قوانین طبیعی و روان‌شناسی می‌توان بهترین نتیجه را از آموزش و پرورش کودکان گرفت. «امر تعلیم و تربیت نیز یکی از امور طبیعت و دارای قوانین مخصوص است که اگر مراعات نشود، نتیجه‌ای از اجرای آن به دست نمی‌آید». یکی از خصوصیات برجسته او استفاده از وسایل سمعی و بصری بود. او اولین کسی است که در ایران آموزش سمعی و بصری را وارد دستگاه آموزشی کشور کرد (محمدی، ۱۳۸۰: ۲۰ تا ۲۲).

باغچه‌بان اعتقاد داشت، حوادث دوران کودکی بر خلق و خوی فرد در آینده تأثیر خواهند داشت. او همواره در نوشته‌هایش طرز تربیت صادر خود را که براساس مهر و محبت بود، مفیدتر از روش استبدادی پدرش می‌دانست. جبار باغچه‌بان برای دانش‌آموزانش ارزش زیادی قائل بود. در خاطرات خود آورده است: کودکی که فقیر هستند و به دبستان آمده‌اند، در بیرون از مدرسه شخصیتی نداشته‌اند. این وظیفه مدرسه است که کمبودهای این کودکان را تا حد امکان برای آن‌ها رفع کند. او به حدی به کودکان علاقه داشت که سر و صورت بچه‌های عرق کرده در حال بازی را می‌بوسید، می‌بویید و می‌گفت بوی گل می‌دهند. باغچه‌بان باور داشت معلم خوب معلمی خواهد بود که در گام نخست قادر به برقراری ارتباط خوب با دانش‌آموزانش باشد. او معتقد بود، اعطای جوایز به شاگردان و تشویق آنان، باعث می‌شود آن‌ها برای انجام بهتر کارها انگیزه بیابند. این شرایط آموزش را تسهیل خواهد کرد. دانش‌آموزان را در انجام تکالیف نباید مانند هم دانست. باید تفاوت‌های فردی آنان را نیز در نظر گرفت. معلم همواره باید در کاغذی تکالیف اضافی داشته باشد. دانش‌آموزی را که زودتر از کارش فارغ شده، نباید به حال خود گذاشت. باید او را مشغول کرد. باغچه‌بان به تفاوت‌های فردی شاگردان در کارهایش اشاره فراوان دارد. از معلمان می‌خواهد با هر نوع کودکی برخورد مساوی نداشته باشند (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۱۵ تا ۳۶). باغچه‌بان آموزگار خوب را فردی می‌داند که بعد از تدریس خود، با علاقه به پرورش نیروهای روحانی و تهذیب اخلاق کودکان بپردازد و دانش‌آموزانی زنده‌روح را که وجودشان برای کشور سودمند باشد، به جامعه

۵. محمدی، فهیمه (۱۳۸۰). احوال و دیدگاه جبار باغچه‌بان. پژوهشکده کودکان استثنایی. تهران.
۶. نوری، محمد (۱۳۹۵). سال‌شمار زندگی. فعالیت‌ها و خدمات جبار باغچه‌بان. دفتر فرهنگ معلولان. قم.
۷. باغچه‌بان، ثمین (۱۳۵۵). بهره‌ناشنوایان. انتشارات امیرکبیر. تهران.

تحویل دهد. توصیه بسیار سودمند باغچه‌بان به معلمان این است که دفتر مشاهداتی داشته باشند و ارزشیابی‌های مستمر خود را از عملکرد دانش‌آموز ثبت کنند. شیوه ارزشیابی او نیز توصیفی و با عبارات عالی، خوب، متوسط و پست بوده است (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۱۰۲ تا ۱۰۴).

جبار باغچه‌بان در تدریس از شیوه‌های نوینی استفاده کرد. از جمله:

الف. به کار بردن روش عملی در تدریس: برای مثال، به اجرا درآوردن نمایش؛ رفتن به باغ و نماز خواندن در آنجا؛ برگزاری مراسم ورزشی؛ رفتن به گردش با طبل و برگزاری مسابقه ورزشی؛ تدریس با استفاده از لوازم کمک‌آموزشی. او از آموزش به روش مستقیم و تدریس بدون استفاده از لوازم عینی و بصری پرهیز می‌کرد (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۵۴ تا ۷۳).

ب. حل مسئله در قالب حکایت و داستان: برای مثال، باغچه‌بان در کتاب برنامه کار یکساله آموزگار، داستان‌هایی ساده برای پاسخ‌گویی به سؤال‌ها مطرح کرده است (باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۴).

پ. آموزش همگام با بازی: برای مثال، آموزش حروف همراه با بازی (نگ. باغچه‌بان، ۱۳۵۶: ۲۸)؛ بازی‌های تفریحی در کلاس برای شادابی و رفع خستگی (همان، ص ۸۹)؛ بازی برای پرورش حواس کودکان (همان، ص ۴).

ت. روش ترکیبی: او شیوه آموزش سنتی را که ابتدا حروف تدریس می‌شد و سپس خواندن و نوشتن آموخته می‌شد، رد کرد و شیوه جدید خود را که به روش ترکیبی معروف است، پیشنهاد داد. در روش او، آموزش خواندن و نوشتن باید هم‌زمان صورت گیرند (ابراهیمی، ۱۳۸۶: ۶۱).

جمع‌بندی

جبار باغچه‌بان به‌عنوان الگو و اسوه‌ای کامل در تعلیم‌وتربیت کودکان می‌تواند اطلاعات ارزشمندی را در خصوص نحوه تعامل با کودکان برای تدریس موفق و همچنین روش‌های نوین تدریس و همگام با روان‌شناسی کودک، ارائه کند. او راز موفقیت خود را برقراری ارتباط عاطفی خوب با دانش‌آموزانش و احترام گذاشتن به شخصیت آنان می‌داند. شایسته است، معلمان بزرگوار ما از این بزرگ‌مرد عرصه تعلیم‌وتربیت الگوبرداری کنند و برای هر چه کامل‌تر شدن نحوه تدریس خود بکوشند. آن‌ها نباید محدودیت‌ها را بهانه‌ای برای نقص کار در نظر گیرند.

منابع

۱. جبار باغچه‌بان؛ صفیه میربابایی (۱۳۸۹). روشنگران تاریکی؛ خودنوشت‌های جبار باغچه‌بان و همسرش. مؤسسه فرهنگی، هنری، پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان. تهران.
۲. ابراهیمی، امیرعباس (۱۳۸۶). الف. گذری دوباره بر زندگی و آثار باغچه‌بان. مجله تعلیم‌وتربیت استثنایی. شماره‌های ۷۰ و ۷۱، مهر و آبان.
۳. ابراهیمی، امیرعباس (۱۳۸۶). ب. گذری دوباره بر زندگی و آثار باغچه‌بان. تعلیم‌وتربیت استثنایی. شماره ۷۲. آذر.
۴. باغچه‌بان، جبار (۱۳۵۶). زندگی‌نامه جبار باغچه‌بان، بنیان‌گذار آموزش ناشنوایان در ایران، به قلم خودش. چاپ ارژنگ. تهران.